

על רקע זה צמחה ההשכלה בקרב היהדות הגליציאית; נושאי חזונה שנקרב בניה ראו את צבורם כשהוא פרוש ומבודד בתוך תחום צר שתחמו לו ה"רביים" ו"נכדיהם". והנה באו הראשונים להשכלה להעמידו על בעיית בדודו, שאף הם עצמם לא חווה בראשונה אלא באספקלריה שבתסיסה תרבו-תית בלבד. תסיסה זו נסתיעה כאן במורים ומלמדים פרטיים שהחלו להורות את תלמידיהם את התנ"ך, שמלבד פרשיות התורה על הפטורותיהן לא ידעוהו למדני גליציה המופלגים אלא עפ"י הציטאטין הבודדים שבתלמוד.

וכיון שהמשכילים כיריביהם מצוינים היו באותה חריפות תלמודית עצמה, לפיכך לא תמצא ביצירתם לא את ההתבוננות שבשלוה ולא את החקויים הקלאסיים. ההשכלה בגליציה לא היתה מקראית, דרוכת קרב היתה ומשום כך לא עגבה אחר קסמי החן שבצחות נוסח אשכנז. לעומת זאת נודווגת כאן בקורת התלמוד והמקרא עם המלחמה לחיי רוח חדשים, משום שהחיים תבעו במסגרת גישה הגיונית-מושכלת לבעיית האמונות והדעות של הדור. עם כל היות ההשכלה כאן בקורתית-מדעית בכל זאת היא על פי עצם תכונתה יהודית, וכל מחקרה לא נתכוון אלא לשמש הסבר, שאף הוא עצמו אצול רוח המסורת; עם ישראל הוא עם בעל היסטוריה מיוחדת במינה ומן הראוי הוא איפוא ללבן עד כמה שאפשר את עצמותה הייחודית למען דעת את סוד השתלשלות מחזוריה ומועדיה. יד ביד עם הבקורת ההיסטורית, המקראית והתלמודית וה"תולדות" הלך ונוצר כאן גם הסיפור. סופרי ההשכלה גדלו בתוך אווירה של חסידות שחסמה בעדם את הדרך להשכלתם. משום כך הגיבו כנגדה בכלי הסאטירה שלא ידעה רחמים; היתולה עקץ ולעגה מחץ.

ירוחם טולקם

שירת ש. שלום

שירתו של ש. שלום כובשת לה נתיב אל לב העם. בכל הדרכים, בכל השבילים ובכל הצנורות היא זורמת אל הכרת העם והופכת חלק מתודעתו. ואם בכלל אפשר לדבר בדורנו אנו על שירה ה"כובשת לה את לב העם", הרי אין זו אלא שירת ש. שלום. שכלל שהיא אינדיבידואליסטית, ורשותה רשות היחיד, כן היא בטוי צבורי-לאומי, ורשותה רשות הרבים. שירה זו ידעה בשביל דורנו למצוא אותה תערוכת מופלאה של יחסים נעלמים בין כאב הפרט וכאב הכלל, בין קול היחיד וקול האומה, שבלעדית אין בכלל לדבר על ערך לאומי-כללי של שירה.

אין כשירתו של ש. שלום הולמת לציון התקופה החדשה בהרגשה העברית. וכשם ששירת התחיה, עם ראשית צמיחת הרעיון הציוני החדש, כשהמשורר העברי קם להביע זגם להכשיר את הפסיכיקה הלאומית המחור-דשת — נקראת על שמו של ביאליק, כך, אין לי ספק, תקרא תקופה זו של ההרגשה העברית, הקרועה והססועה, האכולה נגודים המתלבטת ביסוריה על שמו של ש. שלום. ולא לקבוע ערכים אני בא, להעריך את חלקו של המשורר לשירה העברית מבחינת ההישג לכשעצמו, הצורה וכלל-השלמות שבה — לא בכגון דא אנו עוסקים — אלא לציון את הספואי ביותר, דאפיני ביותר למכלול-ההרגשות של התקופה, לסערותה, לזעזועים שבה, לחריגת היחיד מתפיסת-נפשו הנורמאלית וחריגתם של עמים מתחומי תרבותם של דורות; חריגה שהיא אפיניית כל-כך לתקופתנו. ש. שלום הוא האספקלריה רבת הצלעות ביותר ורבת-הכליטות ביותר לזמננו האומלל, עקור נפש ומוזעזע הגשמה.

ואמנם כן, ייחודו של ש. שלום במין ססגוניות נפשית, שאין להכילה בדברים, באותו שתי וערב של החוויה המודרנית, שהיא סגולת דורנו, שהכל בה והיא אינה נאחות בכל. הוא אפיני לתקופתנו, ותקופתנו אפיניית לו. זה דורנו רב-האנפין האומלל בא לידי בטוי בדבקותו למציאות היום-יומית,

זה היריר בעל כרחם מתלמדום. הלבבות נתמעטו משום כך, הלמדנים פחתו ועייב נתגלע המרחק בין איש הספר ואיש ההדיוטות.

תנאים כלכליים וחברתיים אלה הכשירו כמובן את קרקעה של גליציה לקליטתה של החסידות, אשר מעיקרה לא באה אלא לצרף כוונה למעשה ולא להוסיף או לגרוע מצוות. הרביים הצדיקים לשושלותיהם פרו ורבו במדינה זו אף על פי שכמה מקהלותיה, וברודי בראשן, נענו ל"קול הספר" שהגיע אליהן מוילנה. המתנגדים שהוחרדו בשל הסכנה הכרוכה העלולה לבוא עם ה"תולדות יעקב יוסף" דגו את הספר הזה לשרפה ולא נרתעו מערוך את מוקדו לפני פתח ביתו של המגיד ר' מיכל מזלוטשוב. כרוחם וחרמות יצאו גם מקרוב וגלילה, אולם כל אלה לא יכלו לעצור את מסע נצחונה של החסידות בגליציה המרוחית, שנשארה גם לאחר שטופחה לאוטסוריה כפוסה כמקודם להשפעתן של וולנייה ופרודליה שכנותיה. ה"מתנגדים" בגליציה היו חסרים אישיות מרכזית רבת השפעה כדוגמת הגר"א בליטה, ובשל כך נכשלה לבסוף כל תעמולתו של הדרשן הר"ר יעקב ליבל, שהיה בא לעתים מזומנות לגליציה כדי לסייע כאן במלחמת המתנגדים בחסידים. שני היריבים, המתנגדים החסידים, ראו בהשכלה את אויבתם בנפש, ולנוכח הסכנה שהיתה נשקפת להם הימנה נתלכדו שניהם לשם מאבק משותף כפוצרי החומות.

ג

חזון ומציאות התנגשו לגורל ולהכרעה בתנועת ההשכלה שבגליציה. בתפיסת עולמה הכריע היסוד השכלתני, שכפר בכל מרות ולא הודה בשום סמכות מורשתית שעבר, שהרי "לא כל הראשונים ישיכילו ולא כל האחרונים יטיכילו" (סטנוב; משלי אסף, ל"ג, י"א). כפירה זו לא היתה אלא מופשטת ואידיאולוגית בלבד, אולם, דא עקא, מבשרי ההשכלה הראשונים בגליציה הם עצמם היו כאן בעוכריה. מתוך טעמים פטריטיים התנכרו הללו לקבע החיים ודימו לחדש במחי יד אחד את כל מערכות ישראל ולא נרתעו מהסתייע אפילו במגלבה של מלכות, ומלכות "נאורה" זו ראתה תמיד את היהודים בקלקלתם ורצתה משום כך להשכיל את יהודיה ולתקן את "מידותיהם הפגומות" ולא חשכה אגב כך מהטיל עליהם מסים וארנוניות חדשים לבקרים. כוונותיה הטובות של המלכות לא היו עשויות להפיק רצון מאת היהודים, שהריחו יפה בכלי ההסתמעה החבויים בלב שליחיה, ומה גם שליח כה. הומברג!

הוא בא לגליציה בשנת 1787 להקים כאן בתי-ספר לילדי היהודים, אולם הוא לא היה האיש הראוי לתפקיד מעין זה. נהוגו וארחו השרירותיים עוררו נגדו את איבתו של כל הצבור היהודי, שלא יכול ולא רצה להשלים עם סיוטיו המכעיסים של הור מקרוב בא אליהם כדי להלעיטם השכלה בכפיה ובאונס אגב התגרות משמיצה ושחצנית בכל היקר המקובל אצלם מדורות רבים. (יהודי לבוב כינוהו בשם "שנויצנפרעסער" על שום שלדבריהם ישב פעם בתשעה באב לפני שערי ביה"כ"ג שבלבוב ותחת שמירתם של ארבעת זקופי מטטרה כרך לחם וחלב ואכלם ביחד כדי לחלל בפרהסיא את התענית באכילת טרפות — ראה: מחזו הילדות לד. שטוק, ג. באדר: דרייסיק דורות אידן אין פוילן).

מאוכזב משליחתו זמם הומברג מזימות כיצד להערים על סרבנותם העקשית של אחין. לשם כך יעץ לשלטונות להטיל נוסף על "מס הצעופים", "מס המנינים לתפילה", "מס הברש", גם את "מס הנרות". שיטת מסים זו הכבידה בעיקר את אכפה על דלת העם וגרמה לשחיתות המידות בתוך הצבור היהודי, שבעטייה קמו תקיפי קהל ומוכסנים שהקשיחו את לבם מאנקות אחיהם המרודים. דכוי זה ארך עד לאבי"העמים שבא עם מהפכת מרץ כשנת 1848 ואז בוטלו אילו גזרות רעות שרבעו על ישראל עמוס החובות וגזול הזכויות.

שהוא בחינת כרוו לה ושופר — מזה, ובעליתו למרומים, מרום האידיאלים וחביון המסתורין — מזה, בתשוקתו הלהטת לחזור למקורות הקדם של איתני-התנ"ך — מזה, ובספיקתו רבת-הצנורות מכל מעינות תרבויות העולם — מזה, במפלותיו ובנצחונותיו, בכשלונותיו ובהישגיו.

שירתו של ש. שלום מלווה את היחיד בישראל מראשית התעוררותו האישית והלאומית ועד אחרון סוכיו האינדיבידואליים במבנה אשור הפרטי ואחרון לבטיו בבנין מולדתו. הפואמה הביוגרפית-השירית „און בן פלא“ הוא כעין הסטוריה נפשית קצרה ומרוכזת, מקורית וגם מופלגת, של דורנו. זה יומן שירי של המשורר מראשית חוויותיו הכתומות בנוף-מכורות-ילדותו ועד אחרית חבוטיו האישיים-הלאומיים. ובאמצע — חייו של אדם וגורלו של אדם. הזדעזעות הנפש בטרם נפלה ההחלטה לעלות לארץ-ישראל, והרדתה התהומית באניה השטה על פני הים התיכון, פגישתו הארצית הרוחנית עם ירושלים של מטה ועם ירושלים של מעלה, ועמידתו מול תהום היאוש לקול-ילל התנים, המכלה את הנפש מקצה עד קצה, ובסוף הליכת התעודדותו לעמק, לתקוע יתד, להקים אוהל, להדליק מדורה ולהכין ארוחה חמה וצידה לנפש לעם וקן-צעיר, דרך מאורעות הדמים, כשהלמינו נתכסו גויות חללים, מאחרי מתרסים וגדרות-מגן, עת פרצו הדלקות בשדות התבואה, מגל המוות קצר בשבלי-אדם רעננות, וליד הורקור עמד המשורר לכבוש באורו נתיב באפלה הרחוסה, נתיב-אור לעתיד.

„אלי... עפרי!... וְשֵׁא פִּאָקִים
אורות תְּהִיָּה בְּאֵסוֹם הָאֶפֶל...
אָמִי, הוּי אָחִי בְּחֵרֹת קָרְחָקִים,
אֲלֵיךְ שׁוֹפְתִי מִחֵיק עָרְשִׁל...“

והיד הורקור הזה עומד המשורר וצופה גם עתה על כל הנעשה מסביבנו, בעצמנו, במעמקי נפשנו ובצפוני נשמתנו.

יומן נפשו של הדור הם שלושת ספרי שירתו, שכל אחד מגלה פנים אחרות במציאות-חינו: „ספר השירים והסונטות“, „פנים אל פנים“ ו„עולם בלהבות“. שיריו הליריים שנקבצו בספרים הללו הם ראי שקוף לכל אותה התסובכת הנפשית, האישית והקבוצית, שנאחו בה היחיד הישראלי בתקופה הרת-אסונות זו, נאחו ללא מוצא, אמנם שירים אלו מבטאים קודם כל את ש. שלום עצמו, ויש בהפלגה גדולה, אולם הוא עצמו הן פליט זעזועיה של התקופה. הוא נשקף בה וגם מעצב אותה. השירה הלאומית אינה אלא אש-דת של שירת היחיד, את הערך הלאומי בשירתו של ש. שלום יש דווקא לבקש בשירת היחיד שלו הכלולה בעצמה — ולא בוז שנוטלת לה גושפנקה לאומית בצדיה — זו שירת היחיד המגלה לעצמה ורק לעצמה את כל צפונות לבה וכל נדחי חיותיה, שאין גוון, ואין נקיק, ואין סדק בנפש מוסחים מרגישותה, דווקא מתוך בטוי ככסמילי של יחידותו באה שירתו על תעודתה הלאומית, שכן היא גם היא מעורה בנפש היחיד, רבודה בתוכה פנימה. מתוך תעודת האנוש שבה מגיעה שירה זו לתעודת הלאום שבה.

האדם באשר הוא אדם, באשר הוא אכול יצרים וסתירות, באשר הוא נאבק תמיד, באשר הוא נלחם כל ימיו בטומאה, האופפת אותו והבוקעת מנפשו פנימה, הוא ה„חומר“ לשירתו של שלום. שירתו נעשית על-ידי כך כעין זירת התגוששות למאווינו, סטיותנו וקרבותינו אנו. מה שמתחולל בנו שלא בהכרה, אם גם בהכרה הרי בועיר-אנפין, שלא יינזקו חיינו, מתחולל בו בהכרה פיוטית מלאה וברבוי פנים וממדים, ואנו עדים, וגם משתתפים וגם שופטים לאותו קרב-משפט נהדר המתחולל בנפשו — בין הטומאה ובין הקדושה, בין החישיות ובין הרוחניות, בין הזמני ובין הנצחי, בין האני ובין המוות. זו התמודדות-איתנים של האדם עם עצמו בתוך עצמו על עצמו. התמודדות זו נתנה לנו על כל שלביה, על כל גווניה בשירתו הלירית.

שירתו של ש. שלום חרגה מכל תחומי רגש ומסגרות חווייה, שנקבעו לה לשירת ישראל בדור התחיה, חרגה אך לא נעקרה מתוכה. אין רגש אינטימי שבנפש, אין יצר מודה ביותר באדם שלא הגיעו לידי בטוי בשירתו. ההסתבכות הגדולה בין האיש והאשה (כלילי הסונטות: „מעבר לדם“, „אשה“, „חינא בני“, „איש ואשה“), ההיאבקות הטרגית בין דרישות היחיד ובין דרישות הכלל, אותה התמודדות נצחית של האדם בין הפחד ובין הגבורה, בין הנקלה ובין הנשגב, ואותו קרב-אלוהים בין הפוזה שבאמת ובין האמת שבאמת, ואחרון-אחרון אותה מלחמת-התמיד המתקימת בנו בין החיים ובין המוות: — אין שלמות בדברים? אין אחידות? אין הבעה עצמית גמורה? אין כבוש אחרון של הניב? — אולם דבר אחד ויקר צד ש. שלום בחרמו: אה האדם!

„כי יש עוד אחד שלשגיני קדם —
האדם!
נתיב בְּמִגוֹר לוֹ הַצְּבִי כַּכָּב —
על סי נְקוֹב?“

אותו מתח של רגשות אדם ואותו היקף של רגשות אדם, אותה חדירה ואותה התפשטות — הם הקובעים את איכות שירתו. שירים פיליסיים-אֶץ-סואליים, כרוזי יום-יום, ובלדות הסטריות עתיקות (משדות כבר); שירים מן המציאות הרגילה-האפורה של האדם, פשוטים בתכלית הפשטות וטבעיים כלחם ומים ושירים שהם בגדר סוד ובגדר קבלה; האדם בהיאבקותו לאשרו הפרטי והאדם בתהייתו על תעודת חייו העליונה-המטפיסית. תרבויות שונות ודורות שונים סללו עליו את אורחתם: שלשלת אחת של מקבלים ותיקים ומודרניסטים גרמנים, של חסידים וחלוצים, וככלות הכל ומעל הכל עומד המשורר קסום-עינים מול הכוח הנעלם, השליט בחיינו, בגורלנו, בכל הויתנו, אותו נעלם שציין אותו המשורר בכנוי הפשוט והמלא רזין דרזין „הא“.

„אני ויגני וסורי אל שלחן הפנים לו אביא.
את קל האורות הארזים גרו היתחם בי ככה,
כותב אני סופר לְרָשָׁט, השולה נתיבו מְנַכְכִּים.
כותב אני תפלה לְרָשָׁט, הגולפו קקונְכִית את הים.“

חטיבה מיוחדת היא שירת התנ"ך של ש. שלום, ודוקא אין כחטיבה זו לציון ייחודו האישי, אין ספרותנו החדשה ענייה בשירים על נושאים מן התנ"ך, ואין משורר שלא התגדר בבקעה זו. אולם חידושו המקורי של ש. שלום מכריע את הקורא בבת אחת, כי בפואמות התנ"כיות שלו שיקע המשורר את בעיות ה„אני“ המכאיבות המתרידות ביותר, גלוי וידוע אותו מעשה-נסים של אלישע, שהחיה את בנה של השונמית, אותה עלילה דרמטית קצרה, הכלולה באחד מפרקי ספר „מלכים“, שמשה נושא לפואמה „הנביא והנער“, ש. שלום משתמש בפשטות בכל החומר הספורי שבעלילה זו ומשבץ את כל הפסוקים, בשנויים קלים לשם המשקל והחרוז, לתוך הפואמה שלו, כי לא להשלים את מה „שהחסיר“ התנ"ך הוא בא, אולם הקונצפציה שנתחברה לה לפואמה, ובעיקר בסופה, אחרת לגמרי. בכוח חזונו הלוהט של ש. שלום, פתח הנביא, שהחיה את הילד, את עורקי דמיו הזורמים כולם לתוך גופת הילד, ובה במדה שחם לו לילד, הלך הצטנן גופו של הנביא, וכאשר קם הילד וחי, מת הנביא ואיננו. הקונצפציה עצמה יש בה לעורר תשומת-לב בהפיכתה הפתאומית את עלילת-הדברים, אולם מרכז כבדה של הפואמה אינה בכל זאת בתכנית הרעיונית, קונצפציות כאלה, ויותר משתן פיוטיות הן אינטלקטואליות, המציא דוד פרישמן למכביר בספורי „במדבר“ שלו. קונצפציה אינטלקטואלית עוד עשויה לפעמים להבריח אתה פיוט מן השירה. כוחו של ש. שלום בזה, שהקונצפציה רצופה חויה אישית, והיא חויה המשורר שאת

כל יקר-חייו הוא מוסר לדורות, שמצמר נשמתו הוא טוהה כתונת-פסים לנער היהודי, ובה במדה שחם לנו, קר לו למשורר.

„אם תשך בערף וקל עין נין —
קח את עיני.
ואם קשה הששא ונכד משאת —
הנה כפי לך משאת.
ואם בלדקה נאגלם הכל —
יהי קלי לך הקל“.

המשורר משלם בחלבו ובדמו, בחלב גופו ובדם נשמתו, את אשרנו הקט, לו קר למען יחם לנו.

שלום קרמר

חיי יהודי אמריקה בפרוזה של ש. הלקין

ראשון טירושו כמע ומשא עם עצם המקורות, קליטת הרוח של השרשים התחתונים, מלחמה ראשונה עם החומר, עם חומר מופקר ומחוסר כל על, הכשרתו הראשונה של זה לקבלת צורה“.

הגדרת ראשונות זו של ביאליק עולה על הלב עם קריאת הרומן של הלקין, „עד משבר“, זה הרומן העברי שנכנס לתוך בעיותיהם ותהיותיהם של יהודי אמריקה, זה הרומן העברי הראשון המוצה וממצה את התוך של שני דורות יהודים, אבות ובנים, שבאו לארץ המרחב, כאובים משעבוד ומגעושים, ושטרם מהרגשת החופש, ובתוך כך ומתוך כך רועדים ומפחדים פן ישמטו החופש והאושר מהידים שנאחזו בהם ביראה ובכמיהה.

ראה הגך האבקות זו של הסופר עם „החומר המופקר“ המיטלטל בתוך הורמים הענקיים של חיי אמריקה, ויודע אתה עם ראשית קריאה שלא תשוח כאן להנאתך קל רגל וקל ראש, ושעליך לאזור את חושך וכוח הגיוןך — כי נכנס אתה ליער עבות שלא דרכת בו קודם לכן, גם תומס וולף, בן לא חורג בארצו זו, שקדמו לו בספרות מרק טויון, וואלט והיסמן והרמן מלוויל, גם הוא נבהל ונרעש, וצהל ובהה מתוך תדהמה ותהיה בארץ גדולה ומזורה זו, לא כל שכן סופרנו, בן העם היהודי, שלא כאן ראה את ראשיתו ואינו בטוח אם כאן הוא סופר, בן העם היהודי הנסחף כאן בזרם המדהים והמשכר מתוך סחרור ראש ומתוך יראה חבויה, רואה הוא את אחיו בתוך מרוצתם המסחררת, ונתחוויר לו סוד יראתם של אלה שוודאיותיהם הן ספקות וספקו-חיים מביאים לידי אימה.

הסיפור, לפי עצם מהותו, עוצר לרגע קל את הורמים העוים של התהוו ובוהו, בוחן ובורר אילו מראית או אילו דמויות ומראם לפנינו, יש שהסופר שולה בתוך הורמים מקטני העם הנמושות המתרוצצים ב„פלוש“ של החיים, ומאנשים האלה אנו מקישים על השאר, אך יש והסופר אינו מסתפק בנמושות הולך אל הגדולים ברוח — אל האנשים המייצגים את הכרת העם ומצמונו, הסופרים האלה, שעליהם נחשב גם שמעון הלקין, מבקיעים דרך אל מרכז ההוי, אל האנשים העומדים בנקודת הציר של הורם.

בנישה זו יש משום תפיסת המרובה, כל הגדול יצרו גדולים ומרובים, ותאור הגלוי אינו ממצה את הויתם של אלה, בהבעת חייהם של גבורי הלקין יש ומוכרח להיות מעין תנא ושייר, יש דברים, תופעות ודמויות הניתנים בבחירות דוקא מפני שאנשים גדולים וחזקים מתלבטים יותר, אבל יש דברים שאינם בגדר ביאור, שעומקם גדול מבליתם ושרק האינטואיציה עשויה להשיגם ולא לבררם באה אלא להאירם, בין הדברים והדמויות הנש-קפים בעד חלונות גדולים כשהם מזדקרים מלוא קומתם גם דברים ודמויות אטומים שאינם נגלים אלא מתוך שביבים עראיים היוצאים מתוך הויתם.

הרב הפרופסור ראובן ד. פולר מבקש דרך בתסבוכת היחסים הישנים והחדשים, הוד ארמת אמריקה כבשהו והוא אהב ארץ זו ומשתוקק להיות בן

נאמן לה, אולם שלא מדעתו מקננת אישם בלב יראה כמוסה לא מובעת מהלב אל הפה, שכל זה, כל ההוד הזה שהלב סופג, והגוף נוגע ממש באופן מיסי, החופש המשכר עד כדי סחרחורת, שכל זה, חס ושלום, אינו אלא חזיון שוא, כי הרי עלבוניות-העבר ועמל-העבר מבצבצים בזכרון ומזרעים ספק ויראה, אך יש שמתוך העבר צצים גם זכרונות רצויים ונעימים וגם הם דורשים את תקונם, אי-אפשר לו לאיש כמוהו שרשיו גדולים ומרובים, להינתק מן העבר, ומבקש הוא מזיגה בין כל אלה: מזיגה בין האמריקאיות ובין זכרונות הילדות, מזיגה של חזון לאום הפשי בארץ-ישראל הסתגלות לחיי אמריקה, לתרבותה ומנהגיה עד כדי ביטוי זהיר ומדויק של האותיות האנגליות, עד כדי כך שנדמה שהוא סובל יסורים „משום יהודים דוברי אנגלית מסורסת ברשות הרבים“.

הימצא הפרופסור ראובן ד. פולר מזיגה זו? על כל פנים מבקש הוא אותה, וממילא יטה השכל את הרצון הוא יבקש ביהדות מה שאין בה וידרוש באמריקאיות מה שאין בידה לתת לו, וממילא יציץ פעם בפעם השכל המתח אגב בקשתו ואגב חיפשו, וילחש לו שבונה הוא על בלימה, כי אין לאחד מה שלא ניתן לאיתור, וכי כל זה אינו אלא פרי רצון האיש המבקש את נעוריו שאבדו לו.

וכמוהו גם לוסקין, הסוחר הפיקח הנידיר-ירוקי, הקשור באלפי חוטים נראים ולא נראים אל המסורת ואל ההרגלים של עירתו, אף הוא מבקש באמריקה ביטוי מלא של חיים חדשים, החל מהשתתפות בבית-הכנסת של פולר ועד יסוד מושבה עברית בין הרי מדינת יוטה, אהבתו של לוסקין לעבר היא מרובת שרשים ועמוקת שרשים, אך יחד עם זו גם אהבתו לאמריקה היא תאוותנית ושכורת כיסופים, רוצה לוסקין ללכת בעקבות הרב פולר, הכל טוב ויפה ומסודר בתורה זו, גם יהדות, וגם דמוקרטיה וגם ארץ ישראל וגם ספרות עברית וספרות אנגלית, וחופש, ופרנסה, ואין יהדות זו הופכת שום קערה על פיה, משתוקק לוסקין ללכת בעקבות הרב הפרופסור ראובן ד. פולר, אך מוחו החריף רואה את הספקות והמכשולים.

וכך רבה גם התסבוכת בנציגי הדור השני, טולי, בנו של לוסקין, גם הוא תהה בבוהו הגדול, ולא זאת אלא שתהייתו היא בגדר התרוצצות ללא מחוץ הפך, כי קלושים שרשיו משרשי אביו, חסרים לו שרשי הזכרונות של אביו, וחסרה לו אף אהבת אביו הגדולה לאמריקה, אהבה גדולה ומסחררת דוקא בשל הספקות שבה, דוקא בשל חוסר הבטיחות בהמשכה, טולי הוא צעיר בעל כשרון ובעל נפש, ובתנאים כתקונם היו טולי והדומים לו גדלים כדקלים זקופים וענפים בארץ הדשנה והרחבה; בתנאים כתקונם היו צעירים אלה נהיים מנהיגים לעמם — ואילו כך הולכים הענפים ומתקלשים ומתקלשים ופונים לכל רוח, שוכעים אנו את דבריו הפקחים והיפים של טולי לוסקין, אין אנו בעצם יודעים לאן פניו של טולי מועדות, כי איננו בטוחים אם גם למחרת ימשיך את השביל שהולך בו היום.

ואקסט, המופיע כרואה ואינו נראה, הוא בעצם המשך דעתו וסוף דעתו של טולי לוסקין; הוא טולי לוסקין בלי המרץ הלוסקיני הניתן לתוך צינורות גלויים, וחזקוק לאותם צינורות, ולא עוד אלא שידוע לו לעצמו כי נעדר כיוון הוא, וכל התלהבות רבעית אוכד לה ערכה בהערכתו הפקחית והסכחית, מתהלכים בכרך הגדול אנשים יהודים ומנסים לפתור חידות שלא תפתרנה, וקשה להם, זרמי אנשים נוהרים ואצים הלוך ושוב ממגרדי השחקים אל רבבות דירותיהם הצרות והמרווחות, כמהים לשכוח מקום צאתם, ובהיאחזם זה בזה נראים הם, כגוש אחד משרבב חסר ראשית וחסר אחרית, וטוב להם רק באותם רגעים של שכחה, אנשים כאקסט לא יזכו אף להנאה פורתה זו, כי תמיד ניתנים הם בניתוח רגשותיהם, וזכים לה להנאה זו תכופות האנשים הפשוטים מעצם בריאתם, אנשים כגון בוטומלי לוגן הכושי, האכרים שבמדינת ארקנסו ובמדינת יוטה, וואלטר הנדריכס הגוי המתאהב בלינה, בתו החורגת של פולר, וזכה לכך לפעמים גם נערה כלינה הצעירה והיפה,